

UN CĂPITAN ROMÂN PE FRONTUL ANTIOTOMAN: LADISLAU FICIOR DE CIULA (?—1492)

Contribuția masivă și hotărâtoare a românilor din Transilvania la efortul antiotoman din epoca dinastiei de Hunedoara¹ a fost însoțită de importante consecințe pozitive, îndeosebi pentru aceia care reușiseră să-și mențină libertatea pînă la acea dată și s-au înscris activ în acest efort.

Din rîndurile celui celebru „partid militar” românesc, lăudat „mai presus decît toți pentru luptele cu turcii”², care s-a afirmat pe parcursul unui întreg secol (1420 — 1526), s-au ridicat, pe urmele lui Iancu de Hunedoara, numeroși comandanți de oști, familii de viteji luptători precum Pavel Chinezul, Bartolomeu Dragfi, Iacob Gîrleșteanu, Petru Vistier de Macicas, Ambrozie de Dolha, Ladislau Fiat de Armeniș, familiile Bizereștilor și Mîtniceștilor din Banat, ale Cîndeștilor de Rîu de Mori, Ungureștilor de Nădăștia, Ciulanilor din Hațeg.

Aceștia din urmă, cei opt fii ai lui Vlad de Ciula, au realizat în a doua jumătate a secolului al XV-lea cea mai spectaculoasă ascensiune a unei familii de nobili români ardeeleni, după Corvinești și Dragoșesți. Deschizătorul de drum a fost Ladislau Ficior, mare comis și ban la Belgrad, Iaița și Severin, a cărui biografie ne propunem să o refacem în cele ce urmează. Încercăm, pe această cale, să restituim pentru prima oară istoriei noastre medievale o personalitate puternică, în multe privințe semnificativă pentru destinul nobilimii române în epoca Huniazilor și contribuția ei la marea confruntare cu turcii din jumătatea de secol care, în această parte a Europei, stă sub pecetea izbînzilor marelui Ștefan al Moldovei.

Familia din Ciula a fost pînă nu demult ignorată în istoriografia noastră³, din motive fiind în primul rînd de stadiu cercetării documentare⁴. Acțiunea recentă de culegere a documentelor hațegane din secolul al XV-lea⁵ ne-a relevat informații noi asupra acestei familii, originii ei cneziale și apartenenței ei organice la mediul specific al nobilimii românești din Țara Hațegului.

¹ Ștefan Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Ioan de Hunedoara*, în *Studii și cercetări de istorie*, 8, 1957, nr. 1—4, p. 25—57; Ioan Drăgan, *Rolul românilor din Transilvania în lupta antiotomană din a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *AIILA*, 27, 1985—1986, p. 67—76.

² Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, p. 101.

³ Prima mențiune a originii românești a umanistului Filip More de Ciula, din această familie, la Fr. Pall, *Fragen der Renaissance und der Reformation in der Geschichte Rumäniens*, în *FVL*, Bd. 9, 1965, Nr. 2, p. 7, reluată de S. Jakó, *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 59. Pe larg, în articolul rostru, *Diplomatul și umanistul de origine română Filip More din Ciula (1470—1526)*, în *Apulum*, 21, 1983, p. 183—189.

⁴ Majoritatea covârșitoare a informației se află deja publicată în lucrări maghiare, fără ca vreuna să afirme explicit originea românească a Ciulanilor. Cea mai recentă încercare micromonografică a familiei, cu unele scăpări, la P. Török, *A Csulaiak*, în *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1943, 9, p. 102—111.

⁵ Adrian A. Rusu, Ioan A. Pop, Ioan Drăgan, *Țara Hațegului în secolul al XV-lea. Documente* (în curs de apariție).

Ladislau Ficior s-a născut în familia numeroasă a lui Vlad (*Wladul*) din Ciula, alături de încă șapte frați: Gheorghe, Ioan (Oancea), Nicolae, Matia, alt Ioan, Filip, Mihail și o soră, al cărei nume nu-l cunoaștem⁶. Tatăl său, Vlad, amintit întâi la 1439 ca om de măturie și apoi frecvent în această calitate, stăpânește la Ciula (Mare) cu drept nobiliar. Înaintașii săi cnezi obținuseră recunoașterea nobilității încă înainte de 1404⁷, când este menționat un Ladislau fiul lui Mihail de Ciula ca om de măturie⁸.

Alături de Ladislau, Gheorghe zis More, în calitatea de mare comis și ban de Severin și de Belgrad (1492—1507) și Filip More, secretar regal și episcop de Pécs (1524—1526)⁹ au pătruns în rândurile magnaților regatului ungar. Nicolae zis Cîrdea a fost ban la Șabaț (1499—1508), Ioan zis Oancea (*Wancha*) castelan la Unguraș (1479—1494), iar biografia unui alt Ioan¹⁰ și a lui Mihail¹¹ nu am putut-o reconstitui cu certitudine.

Anul nașterii lui Ladislau Ficior, în Ciula părintească, nu se cunoaște; intrucît însă prima sa mențiune, la 1475, îl indică la curtea regală cu o anumită influență, putem presupune un an nu mult după 1440. Este întâiul născut între frații săi, purtînd, după obicei, numele tatălui (Wladul-Ladislau), foarte răspîndit între nobilii hațegani. Copilăria și-a petrecut-o desigur în Ciula natală, unde părintele său e pomenit ca om de măturie ultima oară la 1458¹². Atașat de casa Huniazilor, la fel ca toți hațeganii¹³, Vlad de Ciula și-a trimis fiii la curtea regală pentru a deprinde meșteșugul armelor și celelalte calități necesare ascensiunii sociale. Tocmai în această perioadă regele Matia pune bazele armatei de profesie, plătită cu soldă și legată de persoana sa, în care s-au înscris numeroși tineri români. Este perioada în care apare cognomenul *More*, cu sensul de tînăr român angajat cu leafă¹⁴, pe care îl vor purta atît unii din frații săi, cît și Ladislau, alternativ cu cel de *Ficior* (*Fychor*). Acesta din urmă, afirmînd originea românească a purtătorului său, dar și existența unui mediu care înțelegea sensul termenului ori poate chiar l-a creat, este un sinonim al lui *More* sau, mai degrabă, un termen care să-l deosebească de Vlad-Ladislau-tatăl. În cadrul armatei regale, Vlad-ficiorul a putut să participe

⁶ Al doilea Ioan, Filip și Mihail proveniți dintr-o altă căsătorie. Vezi actele regale din 28 aprilie 1477 (Arh. Naț. Slovacă, Bratislava, B, nr. 103, copie microfoto Arh. Stat. București, rola 105/RSC, cadr. 13—15) și 26 februarie 1489 (J. Kemény, *Appendix*, VII, p. 102). De asemenea, pe larg, P. Török, *loc. cit.*

⁷ Actul lui Sigismund de Luxemburg din 25 august pentru Ioan fiul lui Cîrdea de Rîu de Mori, în *Hurmuzaki-Densușianu*, I/2, p. 432—433.

⁸ Nu există documente sau indicii privind recunoașterea nobilității familiei în secolul al XV-lea. Calitatea de om de măturie (*homo regius*) la 1404 și o mențiune din 1496, privind nobilitatea seculară a familiei lui Filip More ne conduc la convingerea că acest fapt s-a petrecut înainte de 1400.

⁹ Ioan Drăgan, *Diplomatul...*, *loc. cit.*

¹⁰ Altul decît menționatul Oancea. P. Török nu-l cunoaște. La 1494 un Ioan de Ciula devine „baccalaureus artium” la Cracovia (S. Tonk, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, București, 1979, p. 326), fără să avem certitudinea identității lor.

¹¹ Un Mihail More, căpitan al cetății, implicat în predarea Belgradului la 1521. Identitatea nu e sigură.

¹² Arh. Naț. Magh., Dl. 29.533.

¹³ Un fiu al său se numește Matia, mai puțin uzitat în Hațeg. Faptul, alături de cel al ascensiunii excepționale a familiei, poate sugera și o relație specială între Vlad și Iancu de Hunedoara. Cf. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 41—44.

¹⁴ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapeșt, 1970, p. 956—957. Numele se răspîndește în mediul românesc în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cu deosebire în comitatul Hunedoara (D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. V, Budapeșt, 1915, p. 207).

la campaniile antiotomane din Bosnia în 1463—1464, la înăbușirea revoltei din Transilvania și la acțiunea din Moldova în 1467, la campania din Cehia în anul următor, la ocuparea cetății Šabat la 15 februarie 1476 ș.a.

Prima menționare a lui Ladislau Ficior, la 1475, se leagă de obținerea din partea regelui a unor părți din Fărcădinul de Sus și Valea Fărcădinului (Ohaba)¹⁵, care a deschis un proces îndelungat cu nobilii de acolo. În anul următor este menționat în stăpânirea satului Chwrazenthamas din comitatul Solnocul exterior, unde își are una din reședințe și unde sînt menționați în același an tatăl Vlad și frații Ioan, Gheorghe, Nicolae și Matia¹⁶.

La 1479, an în care fratele său Ioan Oancea, în calitate de castelan de Unguraș, participă la lupta cu turcii de la Cîmpul Pîinii din 13 octombrie, Ladislau Ficior este menționat în funcția de mare comis (*magister agasonum*), legată de întreținerea cavaleriei regale¹⁷.

Conflictele cu turcii se țin lanț și în anii următori pe toată granița sudică a regatului, de la Severin la Adriatică, cu deosebire în Bosnia, unde este consolidată cetatea Iaița, punctul central al sistemului de apărare din această zonă. Oștile conduse de Petru Docz, banul de Iaița, Ladislau Egervári, banul Dalmației, Croației și Slavoniei și Pavel Chinezul, comitele de Timișoara și căpitan suprem al părților de jos ale regatului, pătrund în teritoriul otoman, distrugînd bazele de atac și facilitînd deplasarea în Banat și Ungaria a mii de slavi și români balcanici. Într-o asemenea acțiune, în Bosnia, din toamna lui 1480, românii din Polița și Radobila, în număr de mai multe mii, au sprijinit o unitate militară regală atacată de turci să obțină victoria¹⁸.

În aceste acțiuni s-au distins încă o dată luptătorii ardeleni și bănățeni experimentați în războaiele cu turcii. Faptul este reflectat și de instalarea unor reprezentanți de-ai lor în funcții militar-administrative importante pe granița sudică: Matia Geréb de Vingard devine acum ban al Dalmației, Croației și Slavoniei, Ladislau Ficior de Ciula căpitan de Belgrad și ban de Iaița, cele mai puternice cetăți ale sistemului de apărare antiotoman al regatului, Iacob Gîrleşteanu, viitorul ban de Severin, viceban de Iaița la 1481¹⁹.

Deși în 1482 intervine un armistițiu, conflictele de graniță continuă și chiar în anul următor, la 29 octombrie 1483, Ladislau Ficior, în cooperare cu banul dalmat Matia Geréb, surprinde pe riul Una o armată turcească încărcată cu pradă, ucide două căpetenii, două mii de dușmani și eliberează 20.000 de captivi²⁰. Noua consolidare a frontului balcanic s-a dovedit eficientă și durabilă, permițînd regelui să încheie victorios războiul cu imperiului și să ocupe Viena la 1 iunie 1485.

Ladislau Ficior rămîne în funcția de ban de Iaița, numit în documente și căpitanul cetății Iaița (*capitaneus castrî Jayca*), ori banul regatului Bosniei (*regni Bozne banus*), pînă la 1491, avînd coleg în funcție de prin 1489 pe Emeric de

¹⁵ Dl. 29.533.

¹⁶ La 13 iunie 1476. Vezi actul regal din 28 aprilie 1477 (Arh. Naț. Slovacă, Bratislava, B, nr. 103, copie microfoto Arh. Stat. București, rola 105/RSC, cadr. 13—15).

¹⁷ Actul vicevoievodului Transilvaniei Anton de Kend din 11 februarie 1479, Turda, Dl. 29.533 și 29.844.

¹⁸ Serisoarea lui Matia către Sixt IV din 14 decembrie 1480, în L. Thallóczy, *Jajca (bánság, vár és város) története*, Budapeșt, 1917, p. CCLXXIII.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Mátyás király levelezése*, II, p. 267; L. Thallóczy, *op. cit.*, p. CXLVII; L. Elek, *Mátyás és kora*, Budapeșt, 1956, p. 169.

Trenčîn²¹. Împreună cu acesta va cheltui pentru întreținerea și refacerea cetății Iaița și a altor fortificații de graniță, pentru plata soldelor, suma importantă de 19.500 de florini, pe care ducele Ioan Corvin, sub a cărui autoritate au ajuns părțile Bosniei la moartea regelui Matia, se angajează să le-o restituie la 25 iulie 1490²². O mică parte din această sumă o recuperaseră deja la acea dată de la episcopul de Agria, creditorul lui Ioan Corvin²³.

Ultima dată la care este menționat în funcție la Iaița este 17 octombrie 1490²⁴, după care, în anul următor, în care se întâmplă și moartea colegului său, pleacă la Severin²⁵. Putem interpreta această revenire spre ținuturile românești și ca o consecință a unei răcirii a raporturilor cu ultimul huniad, fie din pricina bănești, fie datorită destrămării partidei corvinești în urma pierderii bătăliei pentru tron. Poate fi și Ladislau Ficior între cei învinși de ingraturitate de către Ioan Corvin la 26 septembrie 1491, când scria cu amărăciune bănățeanului Petru Vistier de Măciș că „puțini sînt cei care își mai amintesc binefacerile regale ale părintelui nostru”²⁶.

La Severin, al cărui ban, de altfel ca și cel de Iaița, era socotit între baroni, Ladislau Ficior activează puțin. În primăvara lui 1492, după cum ne informează însuși Bonfinius, după ce a obținut victoria împotriva turcilor, apărînd cu vitejie cetatea și dovedindu-și marile calități militare, pornește spre Buda, unde se intrunea dieta, cu două care încărcate cu capete de turci. Pe drum, atins de o boală gravă, încetează din viață. Fratele său Gheorghe impresionează adunarea cu insolita priveliște, iar regele îi încredințează funcția de ban al Severinului în locul fratelui său Ladislau, „bărbat preaviteaz și înfricoșător pentru turci”²⁷.

Cariera și remarcabilele fapte de arme ale lui Ladislau Ficior, alături de ale fraților săi Gheorghe More și Nicolae Cindea, au devenit notorii și în Italia renascentistă prin activitatea fratelui său Filip More, cunoscutul diplomat și umanist. Amintim aici referirile elogioase la adresa luptătorilor din Ciula făcute în prefețele unor ediții antice de către cunoscuții umanisti Filip Beroaldus din Bologna la 1496 și venețianul Aldus Manutius, la 1521²⁸, ambii maeștri și prieteni apropiați ai umanistului român.

Și familia, caracterizată prin unitate și relații frățești exemplare, păstrează cu venerație memoria celui care a netezit fraților săi calea afirmării în cariera politică și militară și a sporit mult domeniul familial. Merită să insistăm puțin asupra acestui ultim fapt, deosebit de ilustrativ pentru întregirea profilului magnatului de dată recentă care a fost fiul Vladului din Ciula. Într-un moment în

²¹ E. Fügedi, *A XV. századi arisztokrácia mobilitása*, Budapest, 1970, p. 118.

²² L. Thallóczy, *op. cit.*, p. 65—66.

²³ *Idem*, p. 86—89.

²⁴ *Idem*, p. 86.

²⁵ *Idem*, p. CLVII.

²⁶ *Idem*, p. 81.

²⁷ Antonii Bonfinii *Rerum Ungaricarum decades quattuor et dimidia*, Basiacae, 1568, dec. V, lib. II, p. 720: „More Severini castelli prefectus, cum victoriae de Turcis parte, defeseque strenue arcis, ac propriae virtutis testandae gratia, currus duos caesorum hostium capitibus onustos, ad concilium veneret, in medio itinere gravi morbo correptus interiit, quos cum Georgius frater Buda atque in ipsum quoque conventum iussu regis detulisset, eo spectaculo proceres incredibili omnes laetitia, eque ac stupore replevit, cum truculenta adhuc et crudelitatem minantia mortuorum ora despicerent denique summo omnium consensu propterea laudatus ac magnifice donatus: fratrique mortuo qui fortissimus vir et Turcis formidolosissimus fuerat regis et patrum auctoritate est subrogatus”.

²⁸ I. Drăgan, *Diplomatul...*, p. 187, notele 22 și 25.

care procesul feudalizării era practic încheiat, el reușește să dobândească mai multe moșii, folosind în acest scop orice mijloace: influența la curte, procese îndelungate, forța armelor etc. Victimele sale sînt reprezentanți ai micii nobilimi din Transilvania și Ungaria.

Astfel, la 1475 obține de la rege dania unor părți de posesiune din Fărcădinul de Sus și Valea Fărcădinului²⁹, care va declanșa un lung proces cu nobilii de acolo, neîncheiat încă la 1508. La procesul din 1479, în fața vicevoievodului Transilvaniei, însuși Ladislau Ficior recunoaște că regele nu era în drept să doneze moșiile menționate³⁰. În 1482 nobilii din Fărcădin reclamă din nou pe fiii răposatului Vlad de Ciula pentru a fi ocupat zisele moșii, ținîndu-le cu puterea (*potentia mediante*)³¹.

După ce a dobîndit satul Chwnazenthamas din Solnocul exterior, Ladislau Ficior și ai săi săvîrșesc mai multe încălcări, provocînd o furtună de proteste și acțiuni judiciare din partea celor păgubiți³². În 1487, la solicitarea sa, regele se interesează de situația posesiunilor Almașu de Jos și Crăguiș din comitatul Hunedoara³³, pe care le va și dobîndi, iar la 1489 obține cu fratele său Gheorghe, mare comis la acea dată, posesiunea Șirioara din comitatul Dăbîca³⁴.

Aceeași atitudine tipică mării nobilimi o manifestă și în regiunea balcanică aflată sub autoritatea sa, ori în apropiere³⁵. De altfel, comanda asupra Bosniei era deosebit de profitabilă, aducîndu-i banului importante venituri, atît din prăzile de război, cît și din comerțul în direcția orașelor adriatice, așa cum o dovedește suma importantă menționată mai sus, cheltuită din averea proprie pentru întreținerea cetăților și solde. Sume nu tocmai neglijabile erau folosite cu siguranță pentru întreținerea curții personale alcătuite din slujitori, oșteni și familiari, ca cei pe care memoria documentelor ni i-a păstrat: nobilul român Nicolae de Zlaști și sirul Petru Vocovicevici³⁶. Cel dintîi era dăruit de rege la 15 decembrie 1480, o zi după menționatul episod cu românii balcanici, cu posesiunile hunedorene Zlaști și Thytews³⁷.

Pentru întregirea biografiei lui Ladislau Ficior măi adăugăm că a fost căsătorit cu Ana, fiica lui Marcu de Bedlean³⁸, familie care stăpînea în Hateg posesiunile Bretea și Plopi. După toate indiciile n-a avut urmași direcți³⁹.

Biografia lui Ladislau Ficior de Ciula ilustrează procesul de evoluție și diferențiere a nobilimii românești în etapa următoare epocii lui Iancu de Hunedoara

²⁹ Actul regelui Matia către capitulul din Alba Iulia, 14 octombrie 1475, Buda. DL. 29.533.

³⁰ DL. 29.844. P. Török, *op. cit.*, p. 106.

³¹ DL. 37.653. Arh. fam. Hunyadi.

³² Într-un singur an, 1477, se află în procese pentru posesiunile *Aposka* (v. mai sus nota 16), *Naghszo* și *Kyszo* (A. Kovachich, *Formulae solennes...*, Pesta, 1799, p. 227, nr. 126), pentru cele ale răposatului Gheorghe Pasar de Bala din comitatele Solnocul exterior și Heves (*idem*, p. 227—228, p. 128).

³³ Biblioteca Batthyaneum, III, 79.

³⁴ J. Kemény, *op. cit.*, p. 162.

³⁵ Plîngerea comiților Ștefan și Mihail Blagay către Matia Geréb, banul dalmaț, contra lui Ladislau Ficior și altora (Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon*, XII, p. 313—317).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ DL. 29.536.

³⁸ P. Török, *op. cit.*, p. 106.

³⁹ Cf. *ibidem*. Totuși, Iván Nagy și, după el, Fr. Pesty, iar mai recent E. Fügedi (*op. cit.*, p. 65) consideră că a avut ca fiică pe Margareta, văduva lui Matia Parvus de Cicu, comite de Liptovia, recăsătorită cu Francisc Balassa de Garmata, coleg de banat cu Gheorghe More la Severin în 1492—1494.

și de asemenea politica socială a lui Matia Corvin, ridicându-se de la starea de mic nobil la aceea de baron. În acest fel familia din Ciula se alătură Corvineștilor, Dragfiștilor și Ungureștilor, familii nobiliare românești ce au pătruns pe treptele cele mai de sus ale ierarhiei nobiliare. Ascensiunea Ciulanilor impresionează și prin faptul că nu mai puțin de patru membri din aceeași generație (Ladislau, Gheorghe, Nicolae și Filip) ocupă demnități din cele mai înalte: mare comis, ban, secretar regal, episcop.

Dincolo de înaltele poziții sociale dobândite, de ideile și moravurile împrumutate marii nobilimi, Ladislau Ficior se caracterizează prin elemente tot atât de importante care îl disociază de aceasta: e ridicat din mediul omogen românesc al Hațegului, fiu de mic nobil, tovarăș de arme al lui Iancu de Hunedoara, stăpînește în ciuda străduințelor un domeniu cu totul modest și poartă un nume românesc. În ochii aristocraților de sînge, care lui Matia însuși nu se jenau a-i reproșa originea obscură, valahă, el nu putea apărea ca un egal, cel mult ca un parvenit care le invidia vechimca nobilității, poziția socială și averea. Spre deosebire de aceștia, Ladislau Ficior este un aristocrat al meritului, ridicat prin calități ostășești de excepție arătate în luptele cu turcii.

A apărut pe rînd Belgradul, Iași și Severinul, urmat de fratele său Gheorghe la Severin și Belgrad, de bănătenii Petru Vistier și Iacob Girleșteanu tot la Severin, de Nicolae Cîndea la Șabaț etc. Ascensiunea lor militară este doar un indiciu al ponderii majore a elementului românesc în efortul antiotoman al regatului ungar din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Într-o epocă dominată în spațiul românesc de Moldova lui Ștefan cel Mare, ascultat în Transilvania și apărînd cu sabie și cealaltă țară românească de la Brăila la Severin, de la Severin pînă în Bosnia, pe Dunăre și Sava alte săbii românești stau de strajă civilizației europene. Un motiv major în plus prin care personalități precum Ladislau Ficior de Ciula își legitimează apartenența firească la istoria noastră națională.

IOAN DRĂGAN

UN COMMANDANT D'ARMÉE ROUMAIN SUR LE FRONT ANTIOTTOMAN: LADISLAU FICIOR DE CIULA (?—1492)

(Résumé)

Né dans la famille nombreuse de Vladul de Ciula (Pays de Hațeg), portant selon la coutume le nom de son père (Ladislau c'est la forme nobiliaire pour Vladul) avec le surnom roumain Ficior (=le jeune), Ladislau Ficior a été présenté jeune encore à la cour royale, où il est devenu un chevalier distingué pendant les expéditions guerrières.

En 1479 il parvient à l'importante fonction de connétable (*magister agasonum*), liée de l'entretien de la chevalerie royale. Il a participé aux fréquentes luttes avec les Turcs des années suivantes, dont la suite ses mérites l'imposent temporairement comme capitaine de Belgrad en 1483 et puis, durablement, jusqu'en 1491, comme ban de Bosnie dans la forteresse de Jaïce. À la fin de sa vie, il revient vers les régions roumaines comme ban de Severin (1491—1492).

Ladislau Ficior a ouvert l'ascension sociale de sa famille, la plus brillante d'une famille roumaine à l'époque de Mathias Corvin. Pour ses grands faits d'armes contre les Turcs, il doit être intégré à la fameuse pléiade des commandants d'armée que le XVe siècle roumain a donné pour la défense de la civilisation européenne.